

Sławomir KALINOWSKI¹

WYBRANE ELEMENTY AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI WIEJSKIEJ O NIEPEWNYCH DOCHODACH

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych uwarunkowań aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej o niepewnych dochodach, a także ukazanie określonych czynników decydujących o relatywnie gorszej sytuacji badanej grupy na rynku pracy. W pracy omówiono determinanty posiadania pracy w formie nietytutowej (na czas określony, „na czarno”, zastępstwo itd.) oraz wiążące się z nią poczucie niepewności dochodów. Zaprezentowano również czynniki sprzyjające poszukiwaniu pracy innej niż dotychczasowej, bodźce wpływające na rezygnację z poszukiwania nowego zatrudnienia oraz zależności podejmowania aktywnych działań pozwalających respondentom poprawić własną konkurencyjność względem innych uczestników rynku. Jednym z problemów poruszanych w artykule są przyczyny rezygnacji z doksztalcenia i aktywnego poszukiwania pracy, a także konsekwencje pasywnych postaw. Dokonano analizy przyczyn, które osłabiają skłonność jednostek do podejmowania własnej działalności gospodarczej. Materiały empiryczne zawarte w artykule stanowią część badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego numer UMO-2011/01/B/HS5/01034 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pt.: *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w Polsce*.

Słowa kluczowe: niepewność dochodów, aktywność zawodowa, bezrobocie, obszary wiejskie

SELECTED FACTORS OF ECONOMIC ACTIVITY AMONG RURAL POPULATIONS WITH UNCERTAIN INCOMES

Summary

The aim of the paper is to present selected conditions of economic activity of rural populations with uncertain incomes and identify some factors behind the relatively disadvantageous situation of the studied group on the labour market. The paper discusses the determinants of being employed on a non-standard basis (for a specified period, under a substitution contract, etc.), and the associated income insecurity. The author lists the factors which prompt people to search for a new job, as well as the reasons which prevent them from seeking new employment. The paper also investigates the active measures which the respondents undertook to improve their competitiveness in comparison to other market participants. Another issue raised by the author is the reasons for resignation from training and active job search, as well as the consequences of passive attitudes. An analysis of the reasons that undermine the willingness of individuals to establish their own business ventures was also conducted. The empirical material contained in the paper is part of research carried out within the framework of research project number UMO-2011/01/B/HS5/01034 ("The standard of living of the rural populations of uncertain incomes in Poland"), funded by the National Science Centre.

Key words: uncertainty of income, economic activity, unemployment, rural areas

¹ dr Sławomir Kalinowski – Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ekonomiczno-Społeczny, Katedra Ekonomii; e-mail: kalinowski@up.poznan.pl.

1. Wstęp

Obecność społeczeństwa, w którym nie istnieje problem bezrobocia i braku pracy, wydaje się w dzisiejszych czasach fikcją. Pewność jednostek, że nie znajdą się poza rynkiem pracy lub w jego obrębie, nie jest możliwa w żadnym kraju, bez względu na prowadzoną politykę ekonomiczną i system gospodarczy. Dlatego też brak pracy bądź jej forma nieadekwatna do oczekiwań jest we współczesnych społeczeństwach zjawiskiem endemicznym. Można przyjąć, że sytuacja na rynku pracy ma istotne znaczenie dla rozwoju jednostek i całego społeczeństwa, a w konsekwencji dla ich sytuacji ekonomicznej i społecznej. Strukturalny deficyt miejsc pracy, rosnąca konkurencyjność oraz zmiany w formie i charakterze pracy powinny sprzyjać nieustannemu zaangażowaniu, zarówno przy poszukiwaniu, jak i utrzymaniu pracy. Wszystko to wpływa na szczególną rolę zatrudnienia, a także na chęć zmian własnej sytuacji zatrudnieniowej. Z tego też względu celem artykułu jest zwrócenie uwagi na wybrane elementy aktywności zawodowej ludności wiejskiej, zwłaszcza utrzymującej się z pracy w formie nietypowej czy zasiłków pomocowych oraz posiadającej pracę na czas określony. Cel ten sprowadza się do przedstawienia wybranych uwarunkowań aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej o niepewnych dochodach, a także ukazania określonych czynników decydujących o relatywnie gorszej sytuacji badanej grupy na rynku pracy.

2. Metodyka

Materiały empiryczne zawarte w artykule pochodzą z badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego numer UMO-2011/01/B/HS5/01034 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pt.: *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w Polsce* i stanowią ich część. Zostały one przeprowadzone w okresie od czerwca do pierwszej połowy lipca 2012 roku. Wielkość próby badawczej wynosiła 1067 dorosłych respondentów, mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce, spełniających warunek wejścia (pracujący w formach atypicznych, w niepełnym wymiarze, „na czarno”, krótkookresowo, uzyskujący dochody z zasiłków i pomocy nieformalnej oraz innych źródeł cechujących się nieregularnością uzyskiwania). Informacje na temat badanej zbiorowości uzyskano dzięki zastosowaniu narzędzia – kwestionariusza badawczego, który stał się zarazem scenariuszem podczas realizacji badania za pomocą bezpośredniej metody przeprowadzenia wywiadów PAPI (*Paper and Pencil Interview*). Zagadnienia, stanowiące jego treść, składały się łącznie z dziewięciu bloków tematycznych. W artykule wykorzystano głównie informacje pochodzące z III bloku – *Aktywność ekonomiczna respondentów i członków gospodarstwa domowego*.

Próba badawcza miała charakter doboru reprezentatywnego według wzoru dla nieznanej frakcji, przy założeniu poziomu istotności 0,05 z zachowaniem liczebności. Ze względu na badanie „nieznanej” populacji (dla ludności o niepewnych dochodach nie istnieją badania pozwalające ocenić rozkłady demograficzne), jedyną możliwością było zastosowanie próby kwotowej, równomiernie podzielonej według województw i cech demograficznych (płeć, wiek). Płeć została wyznaczona zgodnie z Bankiem Danych

Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, jednak stanowiła ona wielkość orientacyjną, z uwagi na brak możliwości określenia podczas przygotowania badań stosunku liczby kobiet i mężczyzn spełniających kryterium wejścia. Z kolei, wielkość próby w poszczególnych województwach była uzależniona od liczebności mieszkańców gmin wiejskich w badanych województwach i kształtowała się na poziomie od 26 w województwie lubuskim do 133 w województwie mazowieckim. Założono, że błąd statystyczny dla całego kraju wynosi 3%. Można zatem przyjąć, że próba ta ma charakter reprezentatywny, co wynika z zachowania proporcji najważniejszych cech głównych, a więc odsetek w próbie jest równy odsetkowi w populacji. Dobór próby miał charakter losowy.

3. Niepewność dochodów

Niepewność jest zjawiskiem, które wyraża się w każdym wymiarze działalności ludzkiej. Obejmuje przede wszystkim takie stany rzeczy, w których nie można ustalić potencjalnego wyniku działań, a decydent nie ma na nie bezpośredniego wpływu. Trudności w określeniu prawdopodobnego rezultatu działań wynikają z braku odpowiednich parametrów statystycznych, trudności z uzyskaniem odpowiednich informacji, a także niemożności ustalenia aktualnej sytuacji. W powszechnym użyciu wyrażenie 'niepewność' wiąże się z koncepcją ogólnej wątpliwości. Odnosi się ono zarówno do parametrów trudnych do oszacowania, jak i ograniczonej wiedzy dotyczącej występowania określonych wartości. Zatem niepewność najprościej jest definiować jako możliwość wystąpienia zjawiska, któremu w żaden sposób nie można przypisać prawdopodobieństwa jego wystąpienia.

Według Michała Jerzaka [Jerzak, 2006, s. 104], niepewność jest stanem, w którym przyszłe możliwości i szanse ich wystąpienia nie są znane, a więc obejmuje okoliczności, w których brakuje wiedzy na temat istotnych zjawisk związanych z przyszłością. Douglass Hubbard [Hubbard, 2010] precyzuje zaś niepewność jako sytuację, w której jednostka posiada ograniczoną wiedzę i faktycznie nie jest możliwe opisanie istniejącego stanu lub przyszłych efektów, ponieważ istnieje więcej niż jeden możliwy wynik.

Samą niepewność nie można charakteryzować wyłącznie jako trudność oszacowania częstotliwości wystąpienia zjawiska, ale przede wszystkim jako ciąg komplementarnych zdarzeń wpływających na turbulentność otoczenia, które utrudniają ustalenie znaczenia poszczególnych bodźców i ich faktycznego źródła. Za Ludwigiem von Misesem [Mises, 2007] i szkołą austriacką można przyjąć, że istotą niepewności jest nie sama losowość zdarzeń, ale fakt, że o wystąpieniu zdarzeń jednostkowych decyduje wiele czynników, z których tylko część jest znana i możliwa do uwzględnienia przy podejmowaniu decyzji. Tak więc, można przyjąć, że główną cechą niepewności jest jej złożoność.

Analiza niepewności dochodów wymaga określenia trzech jej aspektów: nieprzewidywalności, nieokreśloności i nieciągłości. Nieprzewidywalność wynika z niemożności określenia, czy konsument w badanym okresie będzie posiadał jakąkolwiek pracę, a także jaki będzie jej wymiar. Nieokreśloność, z kolei, jest wynikiem pewnej atypowości formy zatrudnienia oraz źródła uzyskiwanych dochodów. Nieciągłość zaś wynika z zatrudnienia (uzyskiwania dochodów) w krótkich okresach i sporadyczności samego wynagrodzenia.

Elementy te powodują, że nie można z całą pewnością określić wielkości prawdopodobieństwa, czy konsument otrzyma jakiegokolwiek dochody w ciągu najbliższej, możliwej do zaplanowania przyszłości, a tym samym ma on poczucie zagrożenia związane z sytuacją zarówno ekonomiczną, jak i społeczną. Cechy te pozwalają zdefiniować ludność wiejską o niepewnych dochodach jako osoby utrzymujące się ze źródeł charakteryzujących się nieciągłością i nieregularnością otrzymywanych wypłat, krótkoterminowością zatrudnienia lub także atypową swoistością pracy.

Niepewność dochodów może mieć dwojaki charakter – obiektywny i subiektywny. Pierwszy jest związany z rodzajem wykonywanej pracy oraz czynnikami zewnętrznymi, wpływającymi na konieczność zatrudnienia w takiej, a nie innej formie. Wynika głównie z podejścia pracodawców dążących do osiągnięcia maksymalnych zysków, a tym samym zatrudniania pracowników w formie, która pozwala zmniejszać potencjalne obciążenia. Drugi zaś obejmuje indywidualne podejście pracowników. Według Krystyny Bolesty-Kukulki [Bolesta-Kukulka, 2003, s. 108], każdy człowiek jest wyposażony w niepowtarzalną osobowość oraz określony poziom inteligencji i odporność na stres, co oddziałuje na podejmowanie decyzji i postrzeganie świata. Na tej podstawie można przyjąć, że niepewność dochodów jest efektem wzajemnie przenikających się czynników, zachodzących zarówno wewnątrz każdej jednostki, jak i poza nią. Zdaniem Grzegorza Maciejewskiego [Maciejewski, 2010, s. 37-40], większy wpływ mają czynniki egzogeniczne, niż endogeniczne, co wiąże się z niestabilnością i coraz trudniejszą przewidywalnością środowiska gospodarczego.

4. Posiadanie pracy i jej poszukiwanie

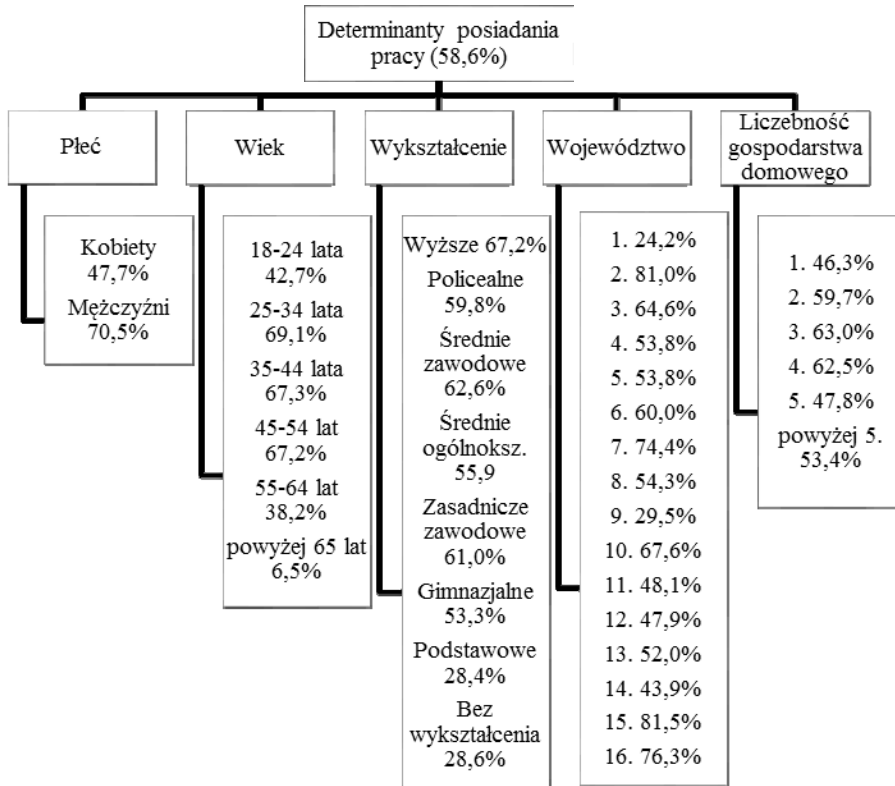
Ważnym elementem, określającym aktywność zawodową, jest samo posiadanie pracy. Jej charakter, a także cechy konstytutywne pozwalają zdefiniować pozycję jednostki na rynku, jej miejsce w społeczeństwie, jak również szanse rozwojowe. Praca, a właściwie jej brak, ma szczególne znaczenie na obszarach wiejskich, gdzie wielkość bezrobocia, w równej mierze jawnego, jak i ukrytego, wymaga odpowiedzi na pytanie, co zrobić z niezagospodarowaną częścią społeczeństwa polskiego, które chce pracować i jednocześnie jest pozbawione szans na jakiegokolwiek zatrudnienie. Na wsi niezmiernie istotny problem stanowi nie tylko sam brak możliwości zatrudnienia, ale fakt, że posiadana praca ma często cechy zatrudnienia substandardowego (*underemployment*). Sytuacja ta powoduje, że znaczna część społeczeństwa jest pozbawiona szans na jakiegokolwiek dochody, a tym samym ich sytuacja ekonomiczna i społeczna wymaga podjęcia działań zapobiegających ich trwałej ekskluzji. Według Orczyka [Orczyk, 2005, s. 97], brak pracy jest spowodowany m.in.: postępowaniem technologicznym, sprzyjającym wykluczeniu osób o najniższych kwalifikacjach, globalizacją gospodarki, sztywnością rozwiązań instytucjonalnych, wzrostem podaży pracy i migracją ludności z krajów i regionów biedniejszych do bogatszych. W przypadku ludności o niepewnych dochodach można dodatkowo dodać: ich relatywnie niski poziom wykształcenia, małą mobilność i czynniki zniechęcające do podjęcia zatrudnienia, w tym wysokie zasiłki pomocowe w relacji do płacy minimalnej.

Wśród badanych osób o niepewnych dochodach znacznie częściej pracę posiadali mężczyźni (70,5%), niż kobiety (47,7%), a także osoby w wieku 25-34 lata (69,1%), (wykres 1.). Porównując te dane ze wskaźnikami GUS [*Kwartalna informacja o aktywności ekonomicznej ludności*, IV kwartał 2012 i inne], można zaobserwować pewną zależność, w grupach, gdzie bezrobocie jest najwyższe, jednocześnie jest zauważalny wysoki odsetek osób utrzymujących się z nietypowych form zatrudnienia lub posiadających dochody z pracy „na czarno”, zasiłków itp. Powstaje zatem pytanie, czy samo posiadanie pracy (bez względu na jej formę) stanowi korzystną sytuację dla zatrudnionych, czy też nie? Trudności w udzieleniu odpowiedzi wynikają z tego, że zatrudnienie badanej grupy charakteryzuje się: czasowością, niepełnoetatowością, niską dochodowością i niewykorzystaniem w pełni umiejętności pracowników, a sama praca bardzo często jest mało wymagająca. Z drugiej strony, mimo że praca ta nie posiada korzystnej formy, to równocześnie dostarcza środków pieniężnych, niezbędnych do przeżycia i w pewnym zakresie zapobiega wykluczeniu społecznemu. Można zatem zadać kolejne pytanie, czy wady takiej formy pracy przewyższają, czy też nie, zalety posiadania jakiegokolwiek zatrudnienia? W tym przypadku również odpowiedź nie jest jednoznaczna i zależy od wielu czynników.

Można przyjąć, że wśród osób o niepewnych dochodach jakakolwiek praca jest oznaką zaradności i aktywnego uczestnictwa na rynku pracy. Ludność ta, zamiast biernego korzystania z pomocy społecznej i różnorodnych zasiłków, podejmuje zatrudnienie bez względu na jego formę, licząc, że w przyszłości może ono przybrać oczekiwany charakter. Mimo że trzech na czterech ankietowanych jest niezadowolonych z dotychczasowego zatrudnienia, to zaledwie co trzeci był zainteresowany poszukiwaniem innej pracy. Skłonność do poszukiwania innej pracy jest uzależniona od dwóch czynników: wieku i liczebności gospodarstwa domowego (wykres 2.). Znacznie częściej innej pracy poszukują osoby młode oraz z gospodarstw przynajmniej 3-osobowych. Ma to swoje uzasadnienie. Osoby młode, do 24. roku życia, wchodzące na rynek pracy, poszukują na nim swojego miejsca oraz satysfakcjonującego zatrudnienia zarówno pod kątem spełnienia zawodowego, jak i finansowego. Nieodpowiednia praca powoduje, że grupie tej łatwiej jest podjąć decyzję o zmianie zatrudnienia, ponieważ rzadko jest silnie związana z dotychczasowym przedsiębiorcą, a jej staż jest relatywnie krótki. Z kolei, osoby starsze rzadziej są skłonne podjąć ryzyko poszukiwania nowej pracy, co często wynika z dotychczasowych doświadczeń, ale również z konieczności utrzymania rodziny.

WYKRES 1.

Determinanty posiadania pracy

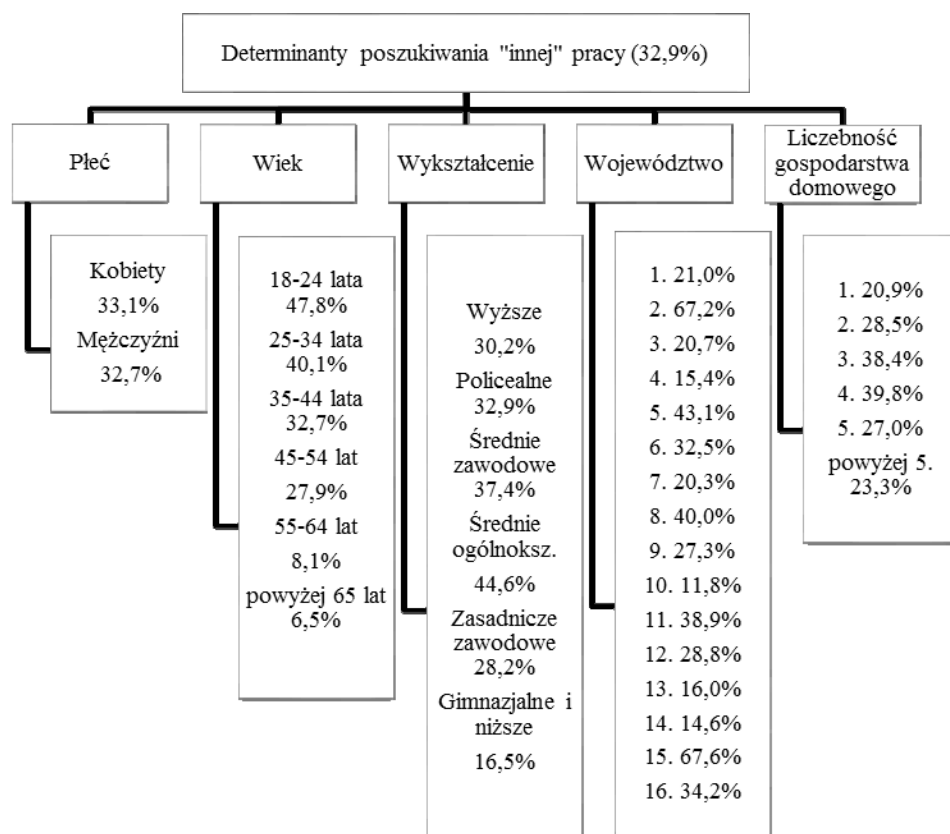

Województwa: 1. dolnośląskie, 2. kujawsko-pomorskie, 3. lubelskie, 4. lubuskie, 5. łódzkie, 6. małopolskie, 7. mazowieckie, 8. opolskie, 9. podkarpackie, 10. podlaskie, 11. pomorskie, 12. śląskie, 13. świętokrzyskie, 14. warmińsko-mazurskie, 15. wielkopolskie, 16. zachodniopomorskie.

Źródło: badania własne, n=1067.

WYKRES 2.

Determinanty poszukiwania „innej” pracy

Źródło: badania własne, n=1067.

Według Orczyka [Orczyk, 2009, s. 28-29], na poprawę szans uzyskania pracy mają wpływ istniejące stosunki pracy. Niezbędne, zdaniem autora, wydają się regulacje prawne, które nie będą ograniczać się wyłącznie do obrony praw zatrudnionych, ale będą tworzyć szanse dla osób, które spełniają wymogi kwalifikacyjne. Brak ich: wyrazistej identyfikacji, rzetelnej oceny i programów przewycięzania powoduje powstawanie postaw roszczeniowych pod adresem państwa, a także w miejsce tworzenia zasad mogących sprostać tymże oczekiwaniom, nadmierną szczegółową regulację. Można zatem przyjąć, że nadmierna regulacja, zamiast sprzyjać powstawaniu nowych miejsc pracy, w rezultacie osłabia skłonność pracodawców do ich tworzenia.

5. Aktywność podnosząca szanse na rynku pracy

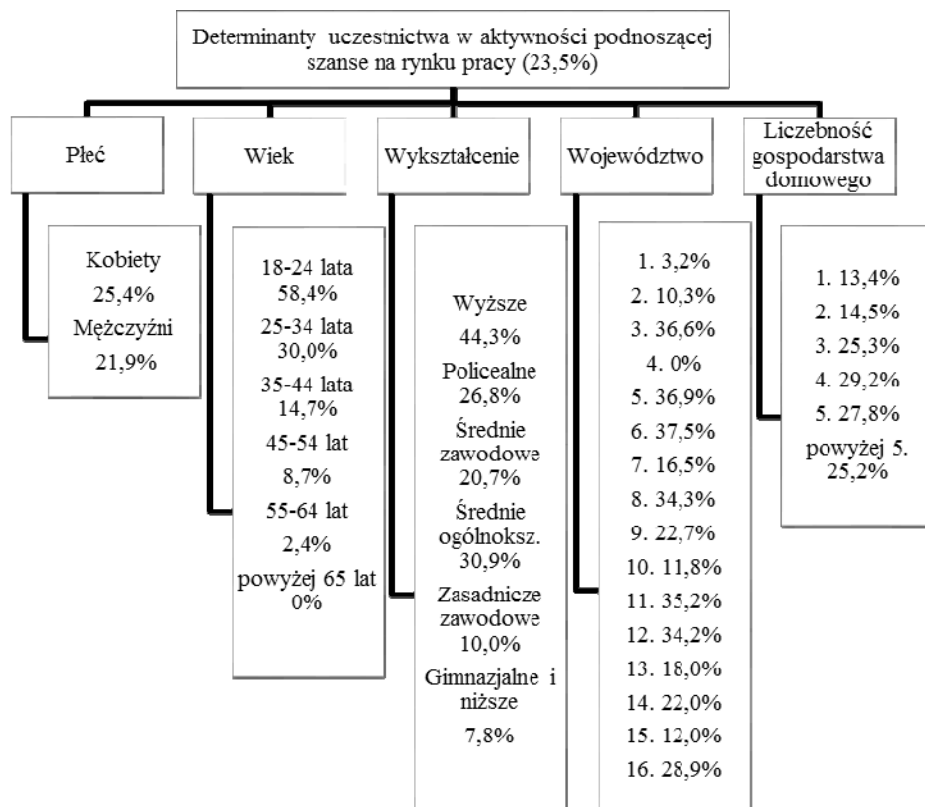
Na szanse znalezienia pracy lub jej zmianę na formę odpowiadającą poszczególnym jednostkom ma wpływ zasób kapitału ludzkiego. Zasób ten obejmuje nie tylko samo wykształcenie, ale również dodatkowe umiejętności oraz kwalifikacje, a także doświadczenie zdobyte w procesie socjalizacji. Dlatego bardzo ważne są podejmowane czynności, które zmierzają do poprawy własnej konkurencyjności. Jak wynika z badań, zaledwie co czwarty badany podejmuje jakiegokolwiek kroki zmierzające do podniesienia własnych szans na rynku pracy (wykres 3.). Mimo że w ostatnich latach coraz częściej polityka zwalczania bezrobocia przybiera charakter aktywny, to z form tych korzysta nieznaczna grupa. Powstaje zatem pytanie, czy coraz większe środki wydawane z budżetu państwa przekładają się na coraz większą skuteczność i efektywność tych działań? Czy nie jest tak, że ze środków tych korzystają osoby, które i tak są na rynku pracy aktywne? Brak systematycznie zbieranych danych nie pozwala jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie.

Wśród osób, które najczęściej dążą do podnoszenia swojej pozycji na rynku pracy, są osoby z wyższym wykształceniem (44,3%), które i tak znajdują się w relatywnie najlepszej sytuacji. Można zauważyć, że grupy, które najbardziej są narażone na wykluczenie i najczęściej są pozbawione możliwości zaspokojenia potrzeb, jednocześnie najczęściej rezygnują z działań aktywizujących. Tak jak można wytłumaczyć rezygnację osób w jedno- i dwuosobowych gospodarstwach domowych, tak trudno znaleźć rozsądne wyjaśnienie przyczyn braku aktywności wśród osób z wykształceniem średnim zawodowym i niższym, a także wśród osób powyżej 35. roku życia. Brak aktywności w gospodarstwach jedno- i dwuosobowych wynika głównie z braku możliwości pogodzenia codziennych obowiązków z większą aktywnością. Zwykle osoby te nie mają sposobności podjęcia: szkoleń, stażu czy innej formy aktywności, ponieważ posiadają już pracę, a dodatkowa aktywność mogłaby wiązać się z ryzykiem utraty dotychczasowego zatrudnienia i utratą jakichkolwiek środków na utrzymanie.

Powstaje pytanie: co jest przyczyną niskiej aktywności i rezygnacji z podnoszenia kwalifikacji? Respondenci najczęściej odpowiadają, że nie muszą podejmować takich działań, ponieważ instytucje odpowiedzialne za pośrednictwo pracy i instytucje pomocowe nie zmuszają do takiej aktywności. Z jednej strony, zastanawia brak poczucia, że podnoszenie własnej wartości przynosi wymierne i niewymierne korzyści, zarówno w wymiarze kapitału wnoszonego na rynek, jak i w rozwoju osobistym, niezwiązanym z perspektywami ekonomicznymi. Z przeprowadzonych badań wynika, że niezależnie od płci, wykształcenia czy też wieku taka aktywność dla 22,3%, jeśli tylko nie jest odgórnie nakazana, to również nie jest potrzebna. Z drugiej strony, odpowiedź, że respondenci chcieliby brać udział w takich działaniach, lecz głównym problemem dla nich jest znalezienie odpowiednich kursów i szkoleń (tabela 1., tabela 2., tabela 3.), może świadczyć o pewnej dysfunkcyjności badanej grupy. Nie potrafią oni samodzielnie rozpoznać rynku szkoleń i znaleźć takich, które odpowiadałyby im w perspektywie znalezienia lepszej pracy. Nierzadko wśród tych osób pojawia się również roszczeniowe podejście, które

² Według planów na 2013 rok, wydatki na formy aktywne wyniosą 43,1% ogółu wydatków z Funduszu Pracy, to jest 4,7 mld zł.

więc za brak możliwości uczestnictwa przerzuca na samych organizatorów, którzy w niewystarczającym stopniu informują o możliwościach podnoszenia kwalifikacji.

WYKRES 3.**Determinanty uczestnictwa w aktywności podnoszącej szanse na rynku pracy**

Źródło: jak na wykresie 1.

TABELA 1.**Przyczyny braku uczestnictwa w działaniach aktywizacyjnych, według płci (w %)**

Wyszczególnienie	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Nie muszę	22,3	20,5	24,3
Nie, ale chciał(a)bym	18,1	16,5	19,8
Brak czasu	16,3	14,4	18,4
Brak odpowiednich środków finansowych	6,4	6,5	6,3
Nie mam odpowiednich zdolności	6,3	7,9	4,5
Brak odpowiedniej oferty	6,0	5,6	6,5
Nie ma w pobliżu kursów dokształcających	1,7	3,2	0,0

Źródło: jak na wykresie 1.

TABELA 2.**Przyczyny braku uczestnictwa w działaniach aktywizacyjnych, według wykształcenia (w %)**

Wyszczególnienie	Wyższe	Policealne	Średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne i niższe
Nie muszę	19,8	13,4	22,9	16,2	25,1	37,9
Nie, ale chciał(a)bym	10,9	22,0	21,1	17,2	22,0	13,6
Brak czasu	11,5	23,2	18,5	11,3	19,3	17,5
Brak odpowiednich środków finansowych	6,8	6,1	7,0	4,4	6,9	6,8
Nie mam odpowiednich zdolności	0,5	1,2	7,9	11,8	7,7	2,9
Brak odpowiedniej oferty	3,1	3,7	3,5	7,4	7,3	12,6
Nie ma w pobliżu kursów dokształcających	0,0	2,4	1,3	2,9	2,3	1,0

Źródło: jak na wykresie 1.

TABELA 3.**Przyczyny braku uczestnictwa w działaniach aktywizacyjnych, według wieku (w %)**

Wyszczególnienie	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 i więcej
Nie muszę	11,2	18,2	17,6	25,1	43,1	64,5
Nie, ale chciał(a)bym	13,5	18,9	21,2	19,1	14,6	19,4
Brak czasu	11,8	16,6	21,6	18,0	10,6	9,7
Brak odpowiednich środków finansowych	3,9	8,5	4,9	7,1	8,1	0,0
Nie mam odpowiednich zdolności	2,2	5,5	9,0	8,7	6,5	0,0
Brak odpowiedniej oferty	4,5	5,2	5,7	9,3	7,3	0,0
Nie ma w pobliżu kursów dokształcających	1,7	0,3	2,9	2,7	1,6	0,0

Źródło: jak na wykresie 1.

Konieczne jest pobudzanie aspiracji do podejmowania działań podnoszących wartość ludności wiejskiej, w tym ludności o niepewnych dochodach, ponieważ umiejętności, wiedza i kompetencje stanowią dobra społecznie pożądane, a to oznacza, że są podstawowym zasobem ekonomicznym, który w istotny sposób może kształtować strukturę społeczną, tworząc nowe siły: społeczne, polityczne i przede wszystkim ekonomiczne [por. Drucker, 1999]. Mimo że sama aktywność nie gwarantuje niczego, to, zwiększając pole wyborów życiowych, daje poczucie szansy [Szafraniec, 2001, s. 127]. Zatem powszechnie uznaje się potrzebę większego, skuteczniejszego i efektywniejszego inwestowania w kapitał ludzki, co staje się tym pilniejsze, że istnieje znaczna dysproporcja w poziomie wykształcenia pomiędzy wsią a miastem. Częściowo to wynika z odpływu ludności wykształconej z terenów wiejskich, a w efekcie dalszego pogłębiania się różnic,

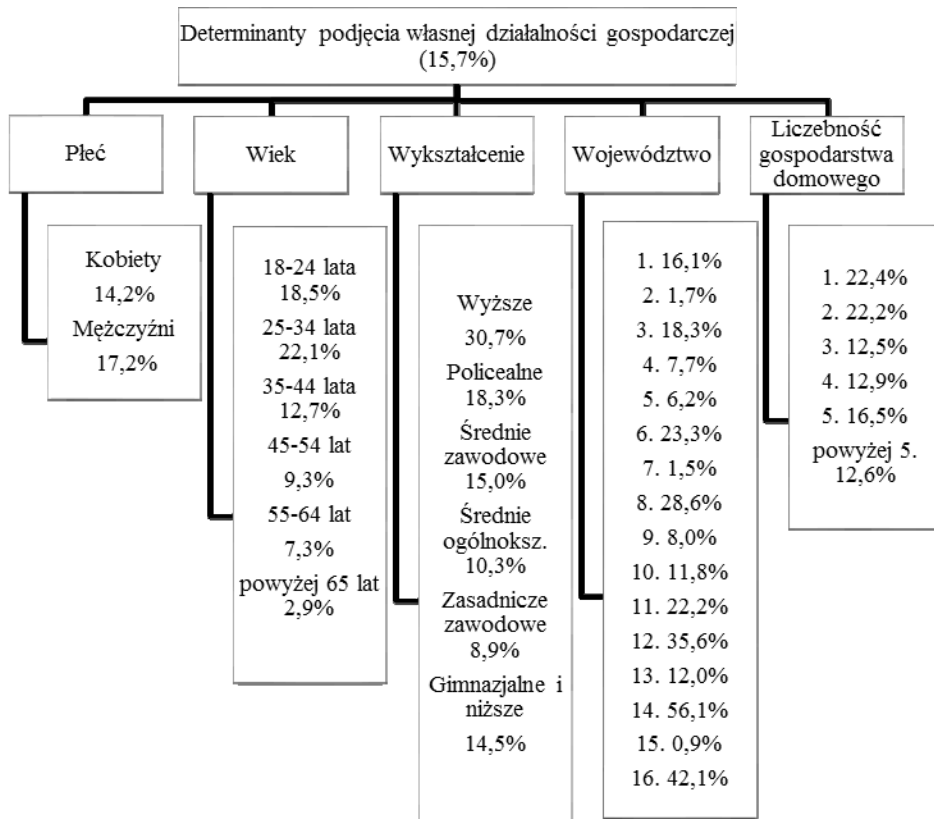
zarówno w sferze społecznej, jak i ekonomicznej. Według Staszewskiej [Staszewska, 2012, s. 27], poziom wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych decyduje o szansach znalezienia pracy. Wobec tego, chociaż nie jest warunkiem *sine qua non*, to brak właściwych umiejętności, a także niedostosowanie do aktualnych potrzeb rynkowych, połączone z trudnościami spełnienia oczekiwań gospodarki opartej na wiedzy, znajduje przełożenie na formę i jakość wykonywanej pracy, a w rezultacie na otrzymywane wynagrodzenie. Oddziałuje to bezpośrednio na relacje pomiędzy oczekiwaniami pracowników, ich kwalifikacjami a oferowanymi miejscami pracy na rynku. Ten dysonans potęguje poczucie, że praca, którą ankietowani wykonują, traktowana jest przez nich samych za gorszą.

Mimo że praca wykonywana przez respondentów nie satysfakcjonuje ich, w większości przypadków nie są oni skłonni do podjęcia własnej działalności gospodarczej. Zaledwie co siódmy respondent deklaruje, że byłby skłonny podjąć pracę na własny rachunek (wykres 4.). Pojawia się kilka barier, które, w opinii respondentów, uniemożliwiają podjęcie działalności gospodarczej – a najważniejsza z nich to niedostatek odpowiednich środków. Jakkolwiek pieniądze, a właściwie ich brak, stanowią główny element utrudniający założenie własnej działalności, to równie ważne znaczenie mają trudności związane z identyfikacją warunków i możliwości funkcjonowania na rynku, a także brak umiejętności rozpoznania rynku pod kątem stworzenia produktu lub usługi, na którą jest w danym momencie popyt. Ten brak doświadczenia przybiera wymiar ekonomiczny i społeczny. Według Robinsona [Robinson, 2010, s. 119], brak doświadczenia utrudnia dostrzeżenie i zrozumienie barier oraz możliwości dla działań proprzedsiębiorczych. Samozatrudnienie mogłoby stanowić ważny element tworzenia trwałych miejsc pracy przez ludność wiejską o niepewnych dochodach, lecz niezbędne przy tym wydają się działania, które prowadziłyby do: uproszczenia procedur związanych z podejmowaniem własnej działalności, obniżeniem kosztów stałych oraz dotowaniem i wspieraniem nowo powstałych przedsiębiorstw w początkowym okresie (m.in. poprzez zwolnienie z części podatków). Jednak jest ważne rozpoznanie lokalnych potrzeb, gdyż tylko indywidualna pomoc ma szansę na długotrwały efekt.

Z jednej strony, niechęć do prowadzenia własnej działalności, z drugiej zaś niezadowolony z dotychczasowej pracy powinny być wyraźnym sygnałem dla instytucji pomocowych i doradczych związanych z kierunkiem działań. Niezbędne wydają się takie działania, które wspierałyby przyszłych właścicieli w początkowych fazach istnienia firmy. W tym celu władze lokalne oraz partnerstwo lokalne powinny w większym zakresie wspierać szkolenia z zakładania i prowadzenia własnych przedsiębiorstw, jak również podejmować takie działania, na które znajduje się popyt w danej gminie. Niewystarczający zakres pomocy i doradztwa powoduje, że część ankietowanych (30,2%) za jedyne rozsądne rozwiązanie uważa wyjazd za granicę i znalezienie tam pracy. Jednak jest to w pewnym zakresie myślenie życzeniowe, ponieważ, według Budnika [Budnik, 2008], pracę za granicą z większym prawdopodobieństwem są w stanie uzyskać osoby, które były dotychczas aktywne zawodowo na polskim rynku pracy, niż te, które dotychczas nie posiadały zatrudnienia. Mimo to, według Karwackiego i innych [Karwacki, 2010], brak jest jakichkolwiek dowodów na potwierdzenie lub obalenie tej tezy.

WYKRES 4.

Determinanty podjęcia własnej działalności gospodarczej

Źródło: jak na wykresie 1.

Działania przyjmowane przez respondentów mogą służyć określeniu strategii wybieranych przez poszczególne grupy respondentów. Pierwsza z nich jest związana z aktywnością. Osoby te zazwyczaj uważają, że głównym czynnikiem, który pozwala poprawić własną sytuację na rynku, jest większa zaradność i aktywność. Oba te zachowania umożliwiają, dzięki zaangażowaniu w poprawę własnej sytuacji, w sposób konstruktywny i skuteczny zrealizować lub przybliżyć się do osiągnięcia zamierzonych celów. Druga strategia jest związana z przyjmowaniem postaw quasi-biernych (quasi-aktywnych). Wbrew pozorom, strategia ta ma charakter zaradności, bowiem polega na wyborze takich zachowań, które pozwalają respondentom zrealizować potrzeby, między innymi poprzez uzyskiwane zasiłki i pomoc państwa oraz instytucji charytatywnych. Z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego najgorszą strategią jest przyjmowanie postaw całkowicie biernych. Dotyczy ona przede wszystkim osób o niskich kwalifikacjach, któ-

re nie wykazują jakichkolwiek przejawów aktywności. Z reguły prowadzi do całkowitego wykluczenia i poddania się kontroli innych.

6. Podsumowanie

Mimo że sama aktywność ekonomiczna nie jest gwarantem poprawnego funkcjonowania na rynku, to w dużej mierze może sprzyjać osiąganiu przez gospodarstwa domowe korzystnej sytuacji, a w konsekwencji może służyć poprawie pozycji społecznej. Zagrożeniem dla ludności wiejskiej o niepewnych dochodach jest traktowanie pracy, którą podejmują ankietowani, jako gorszej. Wywołuje to poczucie niezadowolenia, a w rezultacie często rezygnację z życia zawodowego i przybieranie pasywnych postaw. Jednocześnie wielokrotnie prowadzą one do podejmowania pracy, która nie satysfakcjonuje, a ma wyłącznie na celu zaspokojenie bieżących potrzeb, a nie rozwój respondentów.

Ludność wiejska o niepewnych dochodach nie jest zadowolona ze swojej dotychczasowej pracy, jednak w niewielkim stopniu decyduje się na działania, które mogłyby przyczynić się do zmiany formy zarobkowania. Brakuje bodźców do podejmowania pracy na własny rachunek, a tym samym tworzenia nowych miejsc pracy w formach standardowych. Wśród badanej ludności stosunkowo rzadko pojawiają się pobudki skłaniające do uczestnictwa w działaniach proaktywnych. W efekcie, mimo znacznego rezerwu ludności na obszarach wiejskich, znaczna ich część nie jest wykorzystana lub ich wykorzystanie jest ograniczone do prac mało wymagających o niskim wynagrodzeniu. Czynniki te powodują swoistego rodzaju zamknięty krąg będący jednocześnie skutkiem, ale i przyczyną niskiego poziomu życia.

Literatura

- Bolesta-Kukulka K. 2003 *Decyzje menedżerskie*, PWE, Warszawa.
- Budnik K. 2008 *Migration Flows and Labour Market in Poland*, „National Bank of Poland Working Paper”, no. 44.
- Drucker P. 1999 *Knowledge-worker productivity, The biggest challenge*, „California Management Review”, no. 42.
- Hubbard D. 2010 *How to Measure Anything: Finding the Value of Intangibles in Business*, 2nd ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J.
- Jerzak M. A. 2006 *Podstawowe zagadnienia ryzyka w gospodarce rolnej*, [w:] *Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, M. A. Jerzak, A. Czyżewski (red.), Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.
- Karwacki A., Kubicki P., Ruzik-Sieradzińska A. 2010 *Szanse i bariery aktywizacji zawodowej osób chronicznie bezrobotnych*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
- Mises L. 2007 *Ludzkie działanie*, Fundacja Instytut Ludwika von Misesa, Warszawa.
- Orczyk J. 2005 *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.

- Orczyk J. 2009 *Zmiany na rynku pracy a stosunki pracy i polityka społeczna*, [w:] *Gospodarowanie zasobami pracy na początku XXI wieku. Aspekty makroekonomiczne i regionalne*, R. Cz. Horodeński, C. Sadowska-Snarska (red.), IPiSS, Białystok, Warszawa.
- Robinson J. 2010 *Omijanie barier społecznych i instytucjonalnych w dostępie do rynku: jak przedsiębiorcy społeczni identyfikują i oceniają istniejące możliwości*, [w:] *Przedsiębiorczość społeczna*, J. Mair, J. Robinson, K. Hockerts (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa.
- Staszewska E. 2012 *Przygotowanie zawodowe dorosłych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, nr 2.
- Szafraniec K. 2001 *Ludzie – podstawowy kapitał polskiej wsi*, [w:] *Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje*, L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner, J. Wilkin (red.), ISP, Warszawa.